

*Stevan RAPAĆ*¹

SPOLJNA TRGOVINA SRBIJE POSLE NJENOG PRISTUPANJA SVETSKOJ TRGOVINSKOJ ORGANIZACIJI

ABSTRACT

While the WTO agreements primarily focus on member states, the author will attempt to prove that the World Trade Organization with its rules and procedures also exerts a direct impact on the micro economic level – foreign trade enterprises of member states. Given that Serbia is in the process of accession to the WTO, the Serbian foreign trade companies should be acquainted with all WTO rules and regulations as well as with possible obstacles that may occur due to the ignorance or deliberate non-compliance with this set of rules. Therefore, it is necessary for Serbian companies to adjust their exporting and importing strategies. As for the macro economic level, Serbia realises that following the national trade policies is a fundamentally important activity going all the way through the WTO. Since 2005, Serbia has done its best to comply with the rules and agreements of the WTO changing its legislation and foreign trade measures.

Key words: WTO, Serbia, foreign trade, foreign trade policy, dumping, subsidies, licenses, customs, most favoured nation, transparency, notification procedures.

1. Svetska trgovinska organizacija i njeni osnovni principi

Svetska trgovinska organizacija je međunarodna organizacija koja je 1995. godine nastala iz Opšteg sporazuma o carinama i trgovini (GATT), a

¹ Stevan Rapać, istraživač-pripravnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. Rad je realizovan u okviru projekta „Srbija i savremeni svet: perspektive i putevi učvršćivanja spoljnopolitičkog, bezbednosnog i spoljnoekonomskog položaja Srbije u savremenim procesima u međunarodnoj zajednici“, Ministarstva nauke Republike Srbije, br. 149002D, za period 2006–2010. godine.

rezultat je višedecenijskih međunarodnih pregovora o sniženju carina. Može se reći da ova međunarodna organizacija postoji radi razvoja globalne trgovine, odnosno liberalizacije međunarodne trgovine. Ova liberalizacija podrazumeva takve uslove međunarodnog poslovanja u kojima se prekogranična trgovina odvija na slobodan i predvidiv način. Drugim rečima, Svetska trgovinska organizacija predstavlja okvir za kreiranje efikasnog multilateralnog trgovinskog sistema u kome vlada unifikacija dokumenata i raznih procedura koje prate robu u uvozu i izvozu, kao i harmonizacija nacionalnih propisa i spoljnotrgovinskih politika zemalja članica, a čiji je glavni cilj sniženje carina i eliminisanje svih barijera u međunarodnoj trgovini. Na internet stranici Svetske trgovinske organizacije stoji sledeće: „Svetska trgovinska organizacija je jedina globalna međunarodna organizacija koja se bavi pravilima trgovine među nacijama. U osnovi ove organizacije nalaze se sporazumi STO, potpisani i ratifikovani u parlamentima najvećeg broja država koje učestvuju u međunarodnoj trgovini. Cilj je da se pomogne proizvođačima robe i usluga, izvoznicima i uvoznicima u poslovanju.“²

Omogućiti funkcionisanje međunarodne trgovine čiji će osnovni regulator biti cene, a ne državna regulativa koja će se prema inostranoj robi odnositi na diskriminatoran način, zvezda je vodilja svih država članica STO na početku dvadesetprvog veka. Pravni osnov STO se zasniva na saglasnosti svih država članica koje prihvataju pravila i preporuke ove organizacije i uvode ih u svoj nacionalni pravni sistem. Inkorporiranjem ovih pravila u nacionalna zakonodavstva država članica, STO na posredan način utiče na preduzeća u spoljnoj trgovini, kreirajući okvire globalnog međunarodnog poslovanja.

Od svih međunarodnih institucija Svetska trgovinske organizacija ima najveći uticaj kako na spoljnotrgovinske politike zemalja članica, tako i na pojedinačne aktere u međunarodnoj trgovini, odnosno preduzeća u spoljnoj trgovini. Ova organizacija je svojim pravilima i sporazumima predvidela najveći broj mogućih ponašanja država članica, ali i firmi koje učestvuju u međunarodnoj trgovini, koja mogu prouzrokovati restrikcije i naneti štetu drugim članicama i predvidela način njihovog sankcionisanja.

Svetska trgovinska organizacija je zvanično počela sa radom 1. januara 1995. godine. Ovim je konačno uspostavljena međunarodna organizacija koja reguliše trgovinske tokove u svetu. Svetska trgovinska organizacija od svog nastanka postaje subjekt međunarodnog prava i dobija status pravnog lica.

² *What is the WTO?*, Internet: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm 25/09/2010.

Sporazum o osnivanju STO u literaturi se smatra osnivačkim statutom ove organizacije. On predstavlja osnovni pravni instrument ove organizacije i obuhvata u svojim aneksima sve ostale sporazume. Drugim rečima Sporazum o STO, kako se najčešće skraćeno naziva, obuhvata sporazume koji regulišu trgovinu robom, trgovinu uslugama, trgovinske aspekte prava intelektualne svojine, odnosno trgovinu nematerijalizovanim proizvodima ljudskog stvaralaštva, pravila i procedure za rešavanje sporova, mehanizam ispitivanja spoljnotrgovinskih politika zemalja članica, plulateralne trgovinske sporazume, kao i brojne ministarske odluke, deklaracije i tumačenja.

Svetska trgovinska organizacija je jedinstvenim paketom sporazuma definisala svoju oblast delovanja i institucionalizovala međunarodne trgovinske odnose na globalnom nivou. Ovim je stvoren sistem koji propisuje, uređuje, sprovodi i reguliše globalna pravila međunarodne trgovine, putem kojih se ostvaruje liberalizacija, odnosno smanjenje carina i ukidanje necarinskih barijera, a sve sa ciljem povećanja blagostanja u državama članicama i sprečavanja mogućih međunarodnih sukoba.

Svetska trgovinska organizacija počiva i funkcioniše na tri najvažnija principa:

1. *Princip najpovolšćenije nacije* podrazumeva da zemlja članica daje trgovinskim partnerima, odnosno drugim državama članicama najbolji tretman koji je inače dat bilo kojem drugom partneru iz neke druge zemlje članice za dati proizvod. Drugim rečima, koncesije odobrene jednoj državi članici STO važe i za ostale članice Organizacije. Ovim se principom ne dozvoljava bilo kojoj članici da diskriminiše druge i na taj način države jedne drugima garantuju jednak tretman.
2. *Princip nacionalnog tretmana* podrazumeva da svi proizvodi i usluge koji sa teritorije jedne države članice uđu na teritoriju druge države članice imaju isti tretman kao i domaći proizvodi, odnosno da uživaju ista prava.
3. *Princip transparentnosti* obezbeđuje predvidivost uslova međunarodnog poslovanja, odnosno uvid svih aktera u spoljnoj trgovini u spoljnotrgovinske politike zemalja članica i njihovu usklađenost sa propisima STO. Ovaj se princip ostvaruje na taj način što sve članice preuzimaju obavezu da javno objavljuju sve svoje nacionalne zakone, propise i važeće prakse koje imaju bilo kakvog uticaja na njihovu spoljnu trgovinu. Ovo objavljivanje ne podrazumeva samo oglašavanje u nacionalnim službenim glasilima već i u informativnim centrima i putem zvaničnih notifikacija upućenih STO, koje postaju predmet revizije organa organizacije.

Ovim osnovnim principima STO možemo pridodati i princip liberalizacije trgovine i princip promovisanja konkurencije. Liberalizacija međunarodne trgovine i uspostavljanje zdrave trgovinske konkurencije u svim državama članicama, ali i na globalnom nivou, osnovni je cilj STO, a da bi se ovo u praksi i postiglo, sporazumi STO raspolažu brojnim instrumentima koji regulišu ove oblasti.³

2. Članstvo Republike Srbije u STO

Da bi država postala članica STO neophodno je da zatraži prijem u članstvo, a zatim i da prođe kroz dugotrajni proces koji se sastoji od više krugova multilateralnih i bilateralnih pregovora, kao i ispunjavanja niza tehničkih i administrativnih uslova. Pre nego što počnu sami pregovori sa zainteresovanim članicama, država kandidat formira listu koncesija koja predstavlja ponudu za snižavanje carinskih stopa na uvoz industrijskih i poljoprivrednih proizvoda, kao i listu specifičnih obaveza za usluge. Ovim listama vrši se konsolidacija nivoa carinskih stopa što podrazumeva da se one naknadno neće moći dizati iznad konsolidovanog nivoa. Zbog ovog se na državu koja želi da postane članica često vrši pritisak od strane zainteresovanih država da konsoliduje carinske stope na nivou najbližem primenjenoj carinskoj stopi. Konačno rezultati ovih bilateralnih pregovora unose se u Protokol o pristupanju, kojim se zemlja obavezuje na sprovođenje pune discipline i poštovanje uslova i rokova dogovorenih u procesu pristupanja. Protokol o pristupanju u formi aneksa sadrži i liste koncesija za robu, posebno za industrijske i poljoprivredne proizvode, kao i za usluge, nakon čijeg potpisivanja zemlja postaje punopravna članica STO.

Neophodno je dodati da država kandidat za sve vreme pregovora može imati *status zemlje posmatrača* koji joj omogućava da u većini organa STO ima svoje predstavnike. Na ovaj način zemlja posmatrač dobija neposredan uvid u funkcionisanje ove institucije i njene procedure i time se na najbolji način priprema za buduće delovanje unutar STO.

Srbija ima status posmatrača u Svetskoj trgovinskoj organizaciji i teži pristupanju ovoj organizaciji. Generalni savet STO je 15. februara 2005. godine doneo odluku o otpočinjanju postupka ulaska Republike Srbije u STO, dok je 3. marta 2005. godine Srbija predala Memorandum o spoljnotrgovinskom režimu Sekretarijatu STO. Memorandum o spoljnotrgovinskom režimu je

³ Snežana Zubić-Petrović i Aleksandra Raković, *Svetska trgovinska organizacija, Pravni instrumenti i savremene tendencije*, MEO, Beograd, 2005, str. 4.

obiman dokument od oko 500 strana u kome se predstavljaju svi elementi spoljnotrgovinskog režima, uključujući i pravila koja se odnose na trgovinu uslugama, kao i pravila o intelektualnoj svojini, standardizaciji i drugo.

Do oktobra 2010. godine, održano je osam sastanaka Radne grupe za pristupanje Republike Srbije STO. Radna grupa ima zadatak da ispita trgovinsku politiku Srbije sa stanovišta njene usaglašenosti sa pravilima STO. Zatim, ona daje saglasnost na obim i nivo obaveza kod liberalizacije tržišta industrijskih i poljoprivrednih proizvoda i tržišta usluga. Te obaveze će potom, kroz bilateralne pregovore, naša zemlja preuzeti prema svim članicama STO. Članstvo u Radnoj grupi je otvoreno za sve zainteresovane članice STO.⁴ Takođe status posmatrača u Radnim grupama imaju Međunarodni monetarni fond i Svetska banka na osnovu Sporazuma o saradnji sa STO.

Nakon pet godina, pregovori su u završnoj fazi i u velikoj meri je smanjen obim pitanja koje članice STO postavljaju Srbiji. Posle osam sastanaka Radne grupe, ostalo je još nekoliko nerešenih sistemskih pitanja koja se tiču prava na obavljanje trgovine, uvoznih dozvola, državnih trgovinskih preduzeća, trgovine proizvodima koji su genetski modifikovani, kao i zaštite intelektualne svojine. U narednih nekoliko godina Srbiji predstoji period regulisanja ovih oblasti u skladu sa pravilima STO, odnosno usvajanje adekvatnih propisa i zakona.

Članstvom u ovoj instituciji ostvaruju se brojne prednosti za državu i njene privredne subjekte. Osnovna prednost proizilazi iz činjenice da domaća roba na inostranom tržištu, odnosno na tržištu drugih članica, uživa nediskriminatoran tretman. Članice STO imaju pravo da prema zemlji koja nije članica primenjuju neopravdane zabrane, razne antidampinške i kompenzatorne dažbine, uvode dozvole i zabrane uvoza robe, kao i mnoge druge prepreke. Svaka nečlanica ovim biva ograničena u svojim izvoznim mogućnostima, što će se negativno odraziti na priliv stranih direktnih investicija, a sa njima i novih tehnologija.

Do smanjenja izvoznih troškova, kao i ukupnih proizvodnih troškova dolazi usled olakšanog pristupa države članice jeftinijim sirovinama, koje su poreklom iz drugih država članica, kao i zbog olakšanog pristupa domaće robe na tržištima članica po klauzuli najpovlašćenije nacije i nacionalnog tretmana. Ovi uslovi poslovanja unutar sistema STO, koji su uspostavljeni na transparentnim, jasnim i predvidivim pravilima i principima neizbežno dovode do porasta konkurentnosti domaćih proizvoda i usluga, a samim tim i povećanja fiskalnih prihoda.

⁴ Sanja Jelisavac, „Odnosi Srbije i Svetske trgovinske organizacije“, *Međunarodna politika*, br. 1122, 2006, str. 50.

Ipak mnogi stručnjaci iz oblasti međunarodnih ekonomskih odnosa navode kao najveću prednost članstva u STO mogućnost da svaka država članica, pokrene spor unutar organizacije, dobije mogućnost da bude saslušana i učestvuje u donošenju objektivne presude. Ovim sistemom, odnosno Mehanizmom za rešavanje sporova između članica, na multilateralnom nivou i po unapred predviđenim pravilima, sprečavaju se mnogobrojni nesporednici i zastoji u međunarodnoj trgovini, koji mogu prouzrokovati znatne štete onim državama koje se nađu u sporu. Koliko je ovako ustrojen sistem naročito značajan i koristan za najmanje razvijene države i zemlje u razvoju nije potrebno dodatno napominjati.

Ono po čemu je STO svakako svojstvena i što je izdvaja od ostalih međunarodnih organizacije, a naročito onih koji se bave ekonomskim aspektom međunarodne saradnje, jeste svakako činjenica da članstvom u ovoj organizaciji mogu da se pohvale ne samo države, već i zasebne carinske teritorije. Članom XII Sporazuma o STO predviđeno je da članice mogu postati i zasebne carinske teritorije koje poseduju punu autonomiju u vođenju svojih spoljnotrgovinskih poslova.⁵ Sa druge strane, države koje nemaju ekonomski suverenitet i kontrolu nad spoljnom trgovinom naići će na velike probleme prilikom procedure za prijem u članstvo i najverovatnije neće biti u mogućnosti da steknu status države članice. Imajući u vidu da Republika Srbija već više od deset godina nema ekonomski suverenitet nad svojom južnom pokrajinom Kosovom i Metohijom, te da je spor oko samog statusa ove pokrajine aktuelan u međunarodnim okvirima, a da su najmoćnije države članice STO priznale Kosovo kao nezavisnu državu, jasno je da su izgledi Srbije da pristupi STO zajedno sa Kosovom i Metohijom kao delom njene teritorije svedeni na teoriju.

3. Spoljnotrgovinska politika Republike Srbije i Svetska trgovinska organizacija

Spoljnotrgovinska politika predstavlja sistem instrumenata i mera koje država primenjuje kako bi usmeravala obim, tokove, kao i strukturu svoje spoljne trgovine.⁶ Država se upušta u ovakvu regulaciju trgovine sa inostranstvom kako bi sprečila da ona postane stihijska i kako bi ovakva trgovina pružila koristi čitavom društvu, a ne samo preduzećima koja su neposredno uključena u spoljnotrgovinsko poslovanje. Taj indirektan uticaj predstavlja okvir za poslovanje spoljnotrgovinskih preduzeća jedne zemlje,

⁵ Predrag Bjelić, *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd, 2002, str. 75.

⁶ Predrag Bjelić, *Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini*, Prometej, Beograd, 2004, str. 5.

a ogleda se u spoljnotrgovinskoj politici kojom svaka država jasno definiše trgovinske odnose sa drugim državama u svetu.

Od 2000. godine Srbija je donela niz zakona koji utiču na spoljnotrgovinsku politiku u smeru liberalizacije i otvaranja tržišta Srbije za stranu robu i usluge. Ključni zakoni kao što su: Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, Zakon o deviznom poslovanju, Zakon o stranim ulaganjima, Zakon o koncesijama, doneti su u skladu sa pravilima STO, kako bi se pripremio teren za uspešno članstvo Srbije u STO. Takođe je izvršena i liberalizacija u sektoru privlačenja stranih direktnih investicija. Strani investitori imaju nacionalni tretman, otvoreni su novi sektori za priliv stranog kapitala i pojednostavljena je procedura osnivanja preduzeća u stranom vlasništvu.

Republika Srbija je 2009. godine usvojila novi Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju kojim je uredila spoljnotrgovinsko poslovanje u skladu sa pravilima STO i propisima Evropske unije. Ovo podrazumeva da strana roba uvezena na teritoriju Srbije neće imati manje povoljan tretman od tretmana koji ima slična domaća roba, odnosno da se stranoj robi garantuje nacionalni tretman. Takođe ovim zakonom predviđena je i mogućnost davanja tretmana najpovlašćenije nacije trgovinskim partnerima iz zemalja kojima je ovaj tretman dodeljen međunarodnim sporazumom ili odlukom vlade. Kako bi se obezbedilo dalje usaglašavanje sa pravilima i principima STO i izvršila liberalizacija i dodatno pojednostavljenje spoljnotrgovinskog poslovanja, Ministarstvo za ekonomiju i regionalni razvoj Republike Srbije, oformilo je Sektor za politiku i režim spoljne trgovine.⁷

Srbija je u periodu od 2000. godine izvršila eliminisanje necarinskih barijera kao što su kvote, kontingenti i neautomatske dozvole. Takođe je izvršila sniženje carinskih stopa na uvoz industrijskih proizvoda. Prosečno carinsko opterećenje na uvoz robe, za period od 2001. do 2005. godine, u Srbiju iznosilo je 7,4%.⁸ Do 2008. godine prosečna carinska stopa ostala je na ovom nivou. Pored toga ukinute su carine za većinu proizvoda u trgovini sa zemljama sa kojima su potpisani sporazumi o stvaranju zone slobodne trgovine.

Usklađujući svoje zakonodavstvo sa pravilima STO, Srbija svoju spoljnotrgovinsku politiku svodi na one instrumente koji su predviđeni i regulisani sporazumima STO. Ovo podrazumeva primenu carina kao osnovnog instrumenta spoljnotrgovinskog poslovanja, kao i nekih dozvoljenih necarinskih mera.

⁷ *Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, Sektor za politiku i režim spoljne trgovine*, Internet: <http://www.merr.gov.rs/arhiva/sektori/sektorrezimsptgovine.php?lang=lat 29/9/2010>.

⁸ Radovan Kovačević, *Ekonomski odnosi Srbije sa inostranstvom*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005, str. 376.

4. Spoljna trgovina Republike Srbije i očekivane promene nakon pristupanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji

Kao nosioce spoljne trgovine u savremenim uslovima poslovanja prepoznajemo pre svega preduzeća i to ona koja se bave spoljnotrgovinskim prometom. Ovakva srpska preduzeća čije se poslovanje odvija u međunarodnim okvirima moraju biti upoznata sa pravilima Svetske trgovinske organizacije, odnosno njenim sporazumima koji regulišu trgovinu robom, trgovinu uslugama, trgovinske aspekte prava intelektualne svojine, zatim regulišu pravila i procedure za rešavanje sporova i uspostavljaju mehanizam ispitivanja spoljnotrgovinskih politika zemalja članica. Imajući u vidu da 2010. godine STO broji 153 članice i 31 državu u procesu pristupanja, među kojima se nalazi i Srbija, odnosno da se najveći deo svetske trgovine odvija između država članica, poznavanje regulative STO neophodno je svim preduzećima u spoljnoj trgovini, kako onim koja su registrovana u zemljama članicama tako i onima čije države još nisu postale članice ove međunarodne organizacije.

Spoljnotrgovinskim preduzećem možemo smatrati svako pravno lice koje se bavi spoljnotrgovinskim prometom. Iako se sam termin spoljnotrgovinski promet na različite načine definiše kako u literaturi, tako i u zakonima država koji regulišu ovu oblast poslovanja, možemo tvrditi da ono najčešće podrazumeva prekogranični promet roba i usluga. Neophodno je dodati da se sama definicija spoljnotrgovinskog prometa ne mora vezati za državnu granicu, odnosno carinsku teritoriju, već u brojnim slučajevima ono podrazumeva i promet ostvaren između domaćih i stranih lica (bilo da je reč o pravnim ili fizičkim licima) koja svoje sedište, odnosno prebivalište imaju u različitim državama, odnosno carinskim teritorijama. Drugim rečima, spoljnotrgovinski promet može biti ostvaren iako roba nije prešla državnu granicu, odnosno ušla na drugu carinsku teritoriju. Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju Republike Srbije donet 2009. godine ide i korak dalje, pa pod stranim licem u spoljnotrgovinskom poslovanju podrazumeva i domaće lice sa boravištem u drugoj državi ili carinskoj teritoriji dužim od godinu dana.⁹

Prepreke na koje srpska spoljnotrgovinska preduzeća mogu naići prilikom poslovanja sa inostranim partnerom, nakon pristupanja Srbije STO, brojne su i proizilaze iz ograničenja i pravila koje su države članice svojevoljno ugradile u sistem sporazuma STO. Način formiranja cene izvoznog proizvoda, izbor i karakteristike proizvoda, standardizovanje

⁹ „Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju“, *Službeni glasnik*, br. 36/2009.

proizvoda, kao i brojne druge odluke sa kojima se svakodnevno suočavaju spoljnotrgovinska preduzeća prilikom nastupanja na inostranom tržištu, mogu ove kompanije izložiti riziku pokretanja brojnih postupaka koji su regulisani pravilima STO, čime bi se ovim preduzećima onemogućilo dalje poslovanje na datom tržištu. Stoga, poznavanjem ovih pravila, srpska spoljnotrgovinska preduzeća mogu anticipirati moguće prepreke u spoljnotrgovinskom poslovanju i time izbeći neželjena dejstva.

Svakako ne treba zanemariti činjenicu da su ova pravila stvorena sa ciljem eliminisanja nefer trgovinske prakse u međunarodnoj trgovini i da su proizvod dugogodišnjeg usklađivanja spoljnotrgovinskih politika zemalja članica STO i njihovih zakonodavstava koji regulišu ovu oblast poslovanja. Stoga, za očekivanje je da srpska spoljnotrgovinska preduzeća nakon pristupanja Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji dožive značajne promene u poslovnom okruženju, sopstvenom strategijskom planu, kao i samom procesu proizvodnje, izazvane pravilima STO i otvaranjem tržišta za inostranu robu i usluge.

Najvidljiviji uticaj na poslovanje srpskih spoljnotrgovinskih preduzeća imaće upravo otvaranje srpskog tržišta za inostranu robu i usluge, odnosno snižavanje carinskih stopa i njihovo konsolidovanje na nivou koji je (iako viši od trenutno primenjenih carinskih stopa) znatno niži od prosečnog nivoa carina naših spoljnotrgovinskih partnera. Kao što smo već napomenuli u delu teksta koji se bavi članstvom u STO, na državu kandidata ostale članice vrše značajan pritisak prilikom pregovora o pristupanju i to u pravcu konsolidovanja carinskih stopa na što nižem nivou. Primetno je da se ovi zahtevi poslednjih godina intenziviraju, što stvara dodatan pritisak i veliko opterećenje za države poput Srbije koje su u procesu pristupanja.

Profesor Bjelić je na konferenciji održanoj u septembru 2010. godine u Kragujevcu, pod nazivom „Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije”, izneo interesantne podatke koji govore u prilog tezi da pristupanje Srbije STO može dodatno opteretiti naše izvoznike, iako su oni već sad izloženi znatno višim carinskim stopama na izvoznim tržištima, nego što su carinska opterećenja za izvoz na tržište Srbije. Obrazlažući svoju tezu podacima koji govore o trenutnom carinskom režimu koji Srbija primenjuje, kao i carinskom režimu najznačajnijih partnera Srbije, profesor Bjelić dokazuje da je carinski režim Srbije znatno liberalniji od prosečnog carinskog režima naših spoljnotrgovinskih partnera, i to u svim najznačajnijim sektorima privrede. Primera radi, carinska stopa koju Srbija primenjuje za električnu i elektronsku opremu iznosi 5.8%, dok prosečna carinska stopa za ove proizvode kod spoljnotrgovinskih partnera Srbije, iznosi 9%. Slična je situacija

i sa ostalim grupama proizvoda, pa se tako Srbija može pohvaliti sa značajno nižim carinskim stopama. Stoga profesor Bjelić zaključuje: *Srbija mora nastojati da izdejstvuje minimalno sniženje carinskih stopa u pregovorima o pristupanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji i tražiti što duže rokove prilagođavanja koji se odobravaju novoprmljenim zemljama. Ako bi u analizu uključili i brojne necarinske barijere koje se danas u svetu primenjuju videli bi da se one značajno više primenjuju u zemljama spoljnotrgovinskim partnerima Srbije nego što ih naša zemlja koristi.*¹⁰

Kada govorimo o budućem poslovanju srpskih spoljnotrgovinskih preduzeća, ne možemo, a da se ne osvrnemo na trenutno stanje srpske privrede i damo pregled robnog spoljnotrgovinskog bilansa Republike Srbije u poslednjih deset godina, kako bismo mogli uočiti određene trendove i anticipirati njihovo stanje nakon pristupanja Srbije STO.

Tabela 1. Robni spoljnotrgovinski bilans Republike Srbije za period od 2000. do 2010. godine. (mil.USD)

Godina	Izvoz	Uvoz	Bilans	Koeficijent pokrivenosti uvoza izvozom
2000.	1,558	3,330	-1,772	0,46
2001.	1,721	4,261	-2,540	0,40
2002.	2,075	5,614	-3,539	0,36
2003.	2,756	7,477	-4,691	0,36
2004.	3,879	10,935	-7,056	0,35
2005.	4,898	10,617	-5,719	0,46
2006.	6,428	13,172	-6,744	0,48
2007.	8,825	18,554	-9,729	0,47
2008.	10,973	22,875	-11,902	0,47
2009.	8,344	16,056	-7,722	0,51
2010. ¹¹	6,030	10,540	-4,510	0,57

Izvor: *Izvoz robe, f.o.b. 1997- avgust 2010. i Uvoz robe, c.i.f. 1997- avgust 2010*, Narodna Banka Srbije, Sektor za ekonomske analize i istraživanja, Odeljenje statistike platnog bilansa, Internet: http://www.nbs.rs/export/internet/cirilica/80/platni_bilans.html

¹⁰ Predrag Bjelić, „Evropski globalni trgovinski integracioni procesi – komplementarnost i uticaj na konkurentnost Srbije”, naučna konferencija „Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije – preporuke za kreatore ekonomske politike”, NDES i Ekonomski fakultet, Kragujevac, 30/09/2010.

¹¹ Podaci za prvih deset meseci.

U periodu od 2000. do 2010. godine, Republika Srbija beleži negativan bilans robne razmene sa inostranstvom. Pri tome, do 2004. godine, deficit robne razmene sa inostranstvom raste po prosečnoj godišnjoj stopi od 41%, da bi u 2005. godini došlo do pada vrednosti deficita robne razmene za 19% u odnosu na prethodnu godinu. Već od 2006. godine, pa do 2008. godine, deficit ponovo raste da bi od 2009. godine pokazao tendenciju pada. Smanjenje deficita robne razmene u periodu od 2008. godine, može se pripisati značajnijem smanjenju uvoza u odnosu na smanjenje izvoza. Tako je u periodu 2008–2009 došlo do pada vrednosti izvoza za 24%, dok je vrednost uvoza u istom periodu opala za 30%. Ovakva tendencija se vidi i iz vrednosti koeficijenta pokrivenosti uvoza izvozom koji u posmatranom periodu raste i dostiže nivo od 0.57 za prvih osam meseci 2010. godine. Može se zaključiti da je od 2008. godine, primetan rast robnog izvoza, ali treba imati u vidu veliku uvoznju zavisnost preduzeća koja učestvuju u izvozu, tako da porast izvoza biva praćen porastom uvoza u manjoj ili većoj meri.

U statistici spoljne trgovine Republike Srbije Evropska unija zauzima značajno mesto. Srbija više od polovine svog robnog izvoza (54,3%) ostvaruje sa Evropskom unijom, dok najveći deo našeg robnog uvoza (53,3%) dolazi takođe iz Evropske unije.¹² Nije potrebno naglašavati koliko su političke konsekvence pristupa Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji, imajući u vidu težnju Srbije za priključenjem Evropskoj uniji. Ovim bi Srbija ispunila jedan od najvažnijih i neophodnih uslova priključenju Evropskoj uniji. Sama Evropska unija pomogla je Srbiji da razvije svoj izvoz i plasira proizvode na njihovo tržište po preferencijalnom tretmanu. Evropska unija je praktično ukinula carine za srpske proizvode, zadržavajući samo kvote za vino, šećer, goveđe meso i pojedine vrste ribe. Sa druge strane, srpski izvoznici su suočeni sa brojnim rigoroznim standardima koje nalaže Evropska unija, pa je tako izvoz u Evropsku uniju spoljnotrgovinskim preduzećima iz Srbije uslovljen modernizacijom proizvodnog procesa, kvalitetom proizvoda, kao i dobijanjem neophodnih obrazaca poput EUR 1, sanitarnih i fitosanitarnih dokumenta, kao i raznih sertifikata.

Drugi važan spoljnotrgovinski partner Republike Srbije svakako je Rusija koja se celoj Evropi nametnula kao najznačajniji trgovinski partner u energetskom sektoru. Rusija se nalazi na drugom mestu na rang listi zemalja iz kojih Srbija uvozi robu, a udeo Rusije u ukupnom srpskom uvozu iznosio je 2009. godine, 15,3%, dok je udeo Rusije u ukupnom srpskom izvozu iste godine bio svega 5%. Ovaj značajan udeo Rusije u ukupnom srpskom uvozu

¹² *Trade Profiles 2009*, WTO Publications, World Trade Organization, Ženeva 2009, str. 147.

uslovljen je energetsom zavisnošću Srbije u odnosu na ruski gas i naftu. Srbija je 2008. godine, uvezla mineralnih goriva i maziva u vrednosti od skoro 4.7 milijardi dolara, dok je ukupan izvoz ovih energenata za isti period iznosio 373 miliona dolara. Energetski spoljnotrgovinski bilans Republike Srbije negativan je i 2008. godine, iznosio je 4.3 milijarde dolara. Iako je ovaj spoljnotrgovinski bilans smanjen 2009. godine na približno 2 milijarde dolara, na osnovu uvida u ukupan spoljnotrgovinski bilans robne razmene Republike Srbije od 2008. i 2009. godine, možemo zaključiti da u posmatranom periodu aproksimativno 1/3 deficita ukupnog spoljnotrgovinskog bilansa potiče od uvoza energenata iz Rusije.¹³

Tabela 2. Robna struktura srpskog izvoza i uvoza u periodu 2008-2009
(u milionima USD)

	Hrana	Piće i duvan	Sirove nejestive materije	Mineralna goriva i maziva	Životinjska i biljna ulja i masti	Hemijski proizvodi	Prerađeni proizvodi	Mašine, aparati i transportni uređaji	Razni gotovi proizvodi	Proizvodi i transakcije, nepomenuti
Izvoz										
2008	1,484	250	457	373	149	1,111	3,607	1,902	1,541	99
2009	1,509	249	291	390	122	661	2,182	1,477	1,336	127
Uvoz										
2008	1,107	179	896	4,671	61	3,166	4,544	6,228	2,013	11
2009	751	116	461	2,383	45	2,036	2,646	3,239	1,315	3,063

Izvor: Izvoz robe, f.o.b. 1997- avgust 2010. i Uvoz robe, c.i.f. 1997- avgust 2010, Narodna banka Srbije, Sektor za ekonomske analize i istraživanja, Odeljenje statistike platnog bilansa, Internet: http://www.nbs.rs/export/internet/cirilica/80/platni_bilans.html

Rusija kao i Srbija još uvek nije članica Svetske trgovinske organizacije i po svemu sudeći neće to postati u skorije doba. Takođe, ne treba izgubiti iz vida činjenicu da Srbija ima sa Ruskom Federacijom zaključen sporazum o slobodnoj trgovini prema kome je veći deo roba oslobođen carine. Srbija je jedina država u Evropi, pored nekih članica Zajednice nezavisnih država, koja ima potpisan Sporazum o slobodnoj trgovini sa Rusijom. Stupanjem Srbije u STO ovaj sporazum je bio stavljen van snage, ali članstvom Srbije u Evropskoj uniji on bi svakako prestao da postoji. Srbija u Rusiju izvozi prevashodno lekove, proizvode od plastike, hartiju i karton, oprema za

¹³ Stevan Rapačić, „Tržište energenata u Evropskoj uniji i interesi Srbije“, *Međunarodni problemi*, broj 4, 2009, str. 528.

zagrevanje i hlađenje, kao i voće, a najveći izvoznici na rusko tržište iz Srbije su proizvodna i ujedno spoljnotrgovinska preduzeća Tarket, Hemofarm i Tetrapak.

U strukturi srpskog izvoza i uvoza možemo primetiti da srpske spoljnotrgovinske kompanije najviše izvoze prerađene proizvode, odnosno primarne proizvode, a uvoze mašine, aparate i transportne uređaje dvostruko veće vrednosti. Ova struktura izvoza u kojoj dominiraju proizvodi niže faze prerade i uvoza u kome preovlađuju proizvodi visoke faze prerade, odnosno tehnološko intenzivni proizvodi, nepovoljna je i odslikava tehnološki nivo srpske privrede, odnosno našu konkurentnost na globalnom nivou. Ovako nepovoljan i negativan strukturalni prikaz spoljne trgovine Srbije može se promeniti isključivo prilivom stranih direktnih investicija, čija se ekspanzija može očekivati, tek nakon ostvarivanja punopravnog članstva Srbije u STO.

Kada govorimo o uticaju STO na domaću industriju i spoljnu trgovinu ne smemo da izostavimo poljoprivredu. Poljoprivreda predstavlja stratešku granu skoro svih država, a poljoprivredni proizvodi specifičnu robu u međunarodnoj trgovini. Svetska trgovinska organizacija od 1994. godine, uz pomoć Sporazuma o poljoprivredi reguliše međunarodnu trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Kao dugoročan cilj ovog sporazuma označeno je *uspostavljanje pravednog i tržišno orijentisanog sistema trgovine poljoprivrednim proizvodima*.¹⁴ Ovim sporazumom, pored ostalog, predviđeno je da se nekarinske mere, odnosno barijere, preračunaju i ugrade u carine, nakon čega će u višegodišnjem periodu nivo ovako dobijenih carina biti snižen. Države članice su se obavezale da brojne mere koje su često korišćene kako bi se zaštitila domaća poljoprivreda poput kontigenata, prelevmana, sezonskih uvoznih restrikcija, minimalne uvozne cene, samoograničenja izvoza i sl. budu ukinute, odnosno podlegnu ovom procesu tarififikacije.

Procesom tarififikacije, carine na poljoprivredne proizvode znatno su povećane, najmanje 15% po proizvodu, a u nekim slučajevima, poput SAD i EU za određene proizvode i 500%.¹⁵ Sa druge strane, kako bi se zadržao postojeći nivo trgovine poljoprivrednim proizvodima i kako ovo ne bi ugrozilo međunarodne trgovinske tokove, Sporazum je predvideo kvotacarine i postepeno snižavanje carina. Postojeće izvozne subvencije nisu

¹⁴ Ivana Popović-Petrović, *Međunarodna trgovina poljoprivrednim proizvodima*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2006, str. 166.

¹⁵ Ibid., str. 171.

ukinute, iako je zabranjeno uvođenje novih, a predviđeno je i smanjenje sredstava za ovakve državne mere. Takođe, Sporazum ograničava samo one vladine mere koje su direktno vezane za podršku proizvođačkim cenama, a dozvoljava brojne druge koje posredno doprinose konkurentnosti domaćih poljoprivrednih proizvoda na inostranom tržištu.

Ovakvi učinci Sporazuma o poljoprivredi različito utiču na spoljnotrgovinska preduzeća država članica. Spoljnotrgovinska preduzeća iz razvijenih zemalja koja se bave izvozom poljoprivrednih proizvoda, našla su se u zavidnom položaju, za razliku od njihovih kolega iz zemalja u razvoju. Razvijene zemlje, odavno primenjuju brojne izvozne subvencije, kao i različite mere domaće podrške poljoprivrednim proizvođačima. Iako postoji obaveza smanjenja izvoznih subvencija, ne treba izgubiti iz vida činjenicu da mnoge zemlje u razvoju, pre nego što su postale članice STO, za razliku od razvijenih zemalja, nisu bile u mogućnosti da subvencionišu svoje poljoprivredne proizvođače i izvoznike, a postavši članice zabranjeno im je uvođenje ovakvih spoljnotrgovinskih mera. Takođe bitno je dodati da države članice nakon konsolidacije carina, ne moraju smanjiti carine za sve proizvode, već to mogu učiniti isključivo za selektovane poljoprivredne proizvode, zadržavajući visoke carine za svoje strateške proizvode, a da pritom ispunjavaju normu da se u proseku carine smanje za 36% u razvijenim državama, odnosno za 24% u zemljama u razvoju.

Baš kao i ostale zemlje u razvoju koje se nivoom subvencija u poljoprivredi ne mogu takmičiti sa razvijenim državama, a koje u strukturi svog izvoza imaju značajan udeo poljoprivrednih proizvoda i Srbija se nalazi u nezavidnom položaju u procesu pristupanja STO. Zabrana uvođenja novih izvoznih subvencija i dugoročno snižavanje postojećeg nivoa subvencija, neposredno će uticati na sva srpska poljoprivredna spoljnotrgovinska preduzeća. Srpski izvoznici poljoprivrednih proizvoda će morati prilagoditi svoje strategije nastupa na inostranom tržištu u skladu sa pravilima STO, odnosno sprovoditi strategije koje se neće oslanjati toliko na domaću podršku i subvencije, koliko na necenovne faktore konkurentnosti, dok će sa druge strane na domaćem tržištu biti izloženi snažnoj konkurenciji poljoprivrednih proizvođača iz razvijenih zemalja, koji obilato koriste brojne subvencije i druge vrste pogodnosti.

Zaključak

Nakon pristupanja Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji može se očekivati dalji rast robnog izvoza, ali će on svakako biti praćen znatno većim

porastom uvoza, prouzrokovanim otvaranjem srpskog tržišta. Konkurencija na domaćem tržištu povećaće se u značajnoj meri, kao i porast stranih direktnih investicija, što će srpsku privredu dodatno učiniti podložnom uticaju eksternih šokova, ali će se otvoriti i brojne mogućnosti za plasiranje srpske robe na nova tržišta. Kolike su sposobnosti srpskih spoljnotrgovinskih i proizvodnih preduzeća da se na ovako otvorenom tržištu izbore sa snažnom konkurencijom, koja će neminovno doći od mnogobrojnih transnacionalnih kompanija, ostaje otvoreno pitanje. Iako je jasno da se pristupanjem Srbije STO, srpska spoljnotrgovinska preduzeća stavljaju u poziciju *de facto* neravnopravnog partnera, a domaća privreda otvara za inostranu robu i usluge, gledano na dugi rok, članstvo u ovoj globalnoj instituciji koja reguliše 95% svetske trgovine, neophodno je kako bi Srbija povećala svoj izvoz, poboljšala kvalitet svojih proizvoda, uvezla savremenu tehnologiju, eliminisala monopole i ostvarila kvalitetni poslovni ambijent koji će privući strane direktne investicije.

Bibliografija

- Bjelić Predrag, *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd, 2002.
- Bjelić Predrag, *Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini*, Prometej, Beograd, 2004.
- Bjelić Predrag, „Evropski globalni trgovinski integracioni procesi – komplementarnost i uticaj na konkurentnost Srbije”, naučna konferencija „Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije – preporuke za kreatore ekonomske politike”, NDES i Ekonomski fakultet, Kragujevac, 30/09/2010.
- *Izvoz robe, f.o.b. 1997- avgust 2010. i Uvoz robe, c.i.f. 1997- avgust 2010*, Narodna banka Srbije, Sektor za ekonomske analize i istraživanja, Odeljenje statistike platnog bilansa, Internet: http://www.nbs.rs/export/internet/cirilica/80/platni_bilans.html.
- Jelisavac Sanja, „Odnosi Srbije i Svetske trgovinske organizacije”, *Međunarodna politika*, br. 1122, 2006.
- Kovačević Radovan, *Ekonomski odnosi Srbije sa inostranstvom*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005.
- *Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja*, Sektor za politiku i režim spoljne trgovine, Internet: <http://www.merr.gov.rs/arhiva/sektori/sektorrezimsptrgovine.php?lang=lat>, 29/9/2010.
- Popović-Petrović Ivana, *Međunarodna trgovina poljoprivrednim proizvodima*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2006.
- Rapačić Stevan, „Tržište energenata u Evropskoj uniji i interesi Srbije”, *Međunarodni problemi*, broj 4, 2009.

- *Trade Profiles 2009*, WTO Publications, World Trade Organization, Ženeva 2009.
- *What is the WTO?*, Internet: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm, 25/09/2010.
- „Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju“, *Službeni glasnik*, br. 36/2009.
- Zubić-Petrović Snežana i Raković Aleksandra, *Svetska trgovinska organizacija, Pravni instrumenti i savremene tendencije*, MEO, Beograd, 2005.